

свободою особистості. Прибічники відкритого православ'я гармонійний розвиток цілого суспільства вважають досяжним лише при повазі до свободи кожної особистості та підтриманні діалогічності як способу існування людства.

Література:

1. *Бенедикт XVI*. Энциклика «Deus Caritas Est» (Бог есть Любовь) / Бенедикт XVI. – Гатчина : СЦДБ, 2006. – 79 с.
2. *Бенедикт XVI*. Энциклика Caritas in Veritate / Бенедикт XVI. – М. : Изд-во францисканцев, 2009. – 112 с.
3. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с.
4. *Лобье П.* Три града. Социальное учение христианства / П. Лобье // [пер. с фр. Л. Торчинского]. СПб.: Алетейя, 2001. – 412 с.
5. Основы социальной концепции Русской православной церкви // Социальная концепция Русской Православной церкви. – М. : Даниловский благовестник, 2001. – С. 29–186.
6. Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека [Электронный ресурс] // Официальный сайт Московского патриархата. – 2008. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/428616.html>.
7. Святий і Великий Всеправославний Собор. Документи. Крит, 2016. – К. : Дух і Літера, 2016. – 112 с.

УДК 1 (091) (477)

Христокін Г.В.

Університет державної фіскальної служби України

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ ТЕОЛОГІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізуються межі предметного поля теології, теоретичні та історичні можливості застосування концепту теології за межами монотеїстичних релігій та варіанти застосування концепту теології за межами релігії. Автором виявлено, що богословське бачення теології монополізує місію створення теології лише за християнством, або ширше біблійними релігіями. Натомість автор відстоює релігієзнавчий підхід за яким теологія є універсальним феноменом, який виникає, коли релігія намагається осмислити себе, ідентифікувати свій образ в багатоманітності інших вірувань, віднайти свою сутність. У широкому сенсі, теологічним можна вважати будь яке відношення людини до абсолютного буття, таке мислення, яке базується на метафізичних припущеннях, що передбачають божественне буття, духовний/вічний вимір існування.

Ключові слова: богослов'я, одкровення, наратив, природна теологія, теологія одкровення, містична теологія.

Христокін Г.В. Предметное поле теологии: философско-религиоведческий анализ. В статье анализируются границы предметного поля теологии, теоретические и исторические возможности применения концепта теологии вне монотеистических

религий и варианты применения концепта теологии вне религиозного дискурса. Автором выявлено, что богословское видение теологии монополизирует миссию создания теологии только за христианством, или шире библейскими религиями. Автор отстаивает эксклюзивный религиозоведческий подход согласно которому теология является универсальным феноменом, который возникает, когда религия пытается осмыслить себя, идентифицировать свой образ в многообразии других верований, найти свою сущность в культуре. В широком смысле, теологическим можно считать всякое отношение человека к абсолютному бытию, такое мышление, которое базируется на метафизических предположениях, предусматривающих божественное бытие, духовное и вечное измерение существования человеческого бытия.

Ключевые слова: богословие, откровение, нарратив, естественная теология, теология откровения, мистическая теология

Khrystokin H. Subject field of theology: philosophical and religious analysis. *The article analyzes the boundaries of the subject field of theology, theoretical and historical possibilities of applying the concept of theology outside of monotheistic religions and options for applying the concept of theology outside of religion. The author found that the theological vision of theology monopolizes the mission of creating theology only for Christianity, or more broadly biblical religions. Instead, the author defends the religious approach according to which theology is a universal phenomenon that arises when religion tries to comprehend itself, to identify its image in the diversity of other beliefs, to find its essence. In a broad sense, theological can be considered any relation of man to absolute being, such thinking, which is based on metaphysical assumptions that presuppose divine being, the spiritual / eternal dimension of existence.*

Keywords: *theology, revelation, narrative, natural theology, revelation theology, mystical theology.*

Актуальність та постановка проблеми. Як в теології так і в релігієзнавстві залишається відкритим питання про межі предметного поля теології, про статус теології за межами монотеїстичних релігій, можливість застосування концепту теології за межами релігії. Чи є теологія явищем суто інклюзивним, європейським, чи вона може набути універсального виміру? Така поставка питання обумовлена пошуком місця теології в сучасній культурі, що перебуває під впливом постмодерних трансформацій. Відповіді на ці питання варто шукати не лише в компаративному аналізі проявів теології в різних релігіях, але, перш за все, у спробі віднайти її універсальну сутність, внутрішню структуру та культурні форми з метою виявити їх в релігійних явищах та за її межами. Важливим є питання про взаємодію в релігіях теології з релігійною риторикою різних гатунків та релігійною філософією, як різними формами релігійного дискурсу. Лише цілісно проаналізувавши прояви теології ми зможемо ідентифікувати теологію як універсальне явище культури.

Ступінь розробки. До вивчення теології та її історичних рецепцій зверталися С. Аверінцев, Є. Анікеева, О. Горкуша, О. Давидов, Ю. Кімелєв, А. Колодний, О. Красніков, Ф. Овсієнко, Є. Торчінов, Г. Христокін, Ю. Чорноморець, В. Шохін. Поширеним в поясненні сутності та структури теології є богословський підхід, який стверджує що вона

можлива лише при наявності релігійного одкровення і є його раціональним осмисленням людиною. Неначе вона можлива лише в релігіях «Божого Одкровення» – юдаїзмі, християнстві, ісламі, бахаїзмі, а ще більш спеціально, теологія можлива лише в християнстві, тоді як в інших релігіях її не може бути [1, с. 434]. Подібний погляд зумовлений християноцентричним підходом, що встановлює унікальність теології як «слова людини про Слово Боже» і знаходить свої витoki в середині біблійного наративу. Своєї крайності зазначений підхід набуває в творчості сучасного православного теолога О. Давидова, який наполягає на інклюзивності теології як суто християнського явища. Він зазначає, що теологія можлива лише як концепт, що передбачає ідею створення світу з нічого та абсолютну трансцендентність Бога. Більш того, теологія можлива лише тоді, коли вона приймає за основу принцип аналогії між Богом та світом, який визначає їх кардинальну різницю, відмінність за своїм буттям, але й подібність, аналогічність між ними [4]. В такому вигляді християнський інклюзивізм досягає свого максимуму, він монополізує місію створення теології лише за християнством.

Альтернативним виступає релігієзнавчий підхід за яким теологія є універсальним релігійним феноменом, який виникає, коли релігія намагається осмислити себе, ідентифікувати в багатоманітності інших вірувань, віднайти свою сутність. Такий погляд виявляє присутність елементів теології не лише в монотеїстичних релігіях, але й взагалі у будь яких формах мислення та самоосмислення різних релігій. Як зазначає В. Шохін, теологія «з точки зору культурного аргію – це теоретична рефлексія релігійної свідомості, об'єктами якої є головні складові існування релігійного індивіда і тієї релігійної спільноти, якій він належить» [25, с. 19]. Подібне визначення теології приводить Ю. Кімелев: «Теологія є причетний, чи залучений, систематизований теоретичний роздум про зміст і характер релігійної віри» [11, с. 323]. Таким чином, в широкому сенсі, теологічним можна вважати будь яке відношення людини до абсолютного буття, таке мислення, яке базується на метафізичних припущеннях, що передбачають божественне буття, духовний/вічний вимір існування, хоча в своєму розвиненому вигляді теологія є ідеалістичною спекуляцією та метафізикою, і в цьому вона справді схожа на філософію [1, с. 437].

Метою і завданням нашого дослідження буде розглянути можливі аргументи на користь позиції, що розширює предметне поле теології за межі християнства та теїстичних релігій. Окремою дискусійною проблемою є питання про можливість віднайти ознаки теології за межами релігії. Для цього нам необхідно здійснити методологічний аналіз класифікацій теологічного дискурсу, виявити її інваріантні форми і здійснити перевірку цих форм на матеріалі історичних релігій світу.

Методологія. Звісно, що прийняття тези про універсалізм теології є досить сміливим кроком для релігієзнавця, не говорячи вже про богослова. Вже згадуваний нами В. Шохін, критично оцінює можливість бачити теологію за конфесійними межами, ба навіть теїстичними релігіями [25, с. 33]. Ми свідомі цього, усвідомлюємо методологічні проблеми, що виникають на цьому шляху. Для їх вирішення, на нашу думку, може бути застосована методологія порівняльної теології, як вона постає у Клуні та Фредеріксона. Так само, можливість широкого погляду на предметне поле теології відкриває сучасна християнська постметафізична теологія Д. Харта, Манусакіса тощо. Для них теологія є явищем більш широким ніж філософія, її джерелом і контекстом.

Виклад основного змісту дослідження.

Важко заперечувати, що теологія є продуктом західної культури, яка пройшла довгий шлях розвитку в домодерні, модерні та постмодерні часи. Її витокami була біблійна традиція, яка визначила умовою релігійної мови одкровення, отримане від єдиного, персонального, розумного і вільного Творця, який не лише творить світ, але й опікується спасінням людства, посилаючи обраному народу Закон, пророків, Месію, священне Писання. Такий погляд сформувався у близькосхідній культурі, тоді як сам концепт «теології» має грецьке походження і зустрічається вперше у власному сенсі в Арістотеля, який розглядає теологію як першу філософію, науку про вище суще, Першопричину світу. Саме синтез цих культур, який називають еллінізмом, і створив передумови для формування християнського концепту теології. Культура Близького Сходу – дала ідею персонального Творця, який шукає зустрічі з людиною в релігійному одкровенні, а грецька культура – ідею Логосу та відповідну філософію, що ставила Першопричину предметом свого раціонального дослідження. В християнстві подібний синтез набув максимальної повноти і розвитку. Ототожнення одкровення з Логосом, і його уособлення з особистістю Ісуса Христа, стало наступним кроком розвитку концепту теології. В подальшому формування теології відбувалося під впливом античності як філософський процес, коли християнська думка, починаючи від Орігена і до Максима Сповідника, переосмислила основні філософські парадигми еллінізму і засвоїла структурний поділ на теорію, праксис та містерію, які складають самий широкий тео-філософський синтез доби патристики [6; 20]. Патристична тео-філософія як східно-християнський неоплатонізм, мала свою складну структуру та методологію [20]. У схоластиці теологія вперше інституційно оформилася як університетська дисципліна, усвідомила свою відмінність від філософії, стала будуватися за взірцем науки. У Фоми Аквінського вчення про три форми теології набувають свого класичного вигляду: природна теологія в дослідженні Бога спирається на розум; теологія одкровення має опору у вірі та авторитетах Біблії й церкви; містична теологія посилається на релігійний досвід святих [18; 20, с. 186-190]. В неосхоластиці теологія набуває повної автономії і будується за моделлю науки, що має власний предмет, структуру та методи. Нарешті, модерна доба породжує метафізику, як вищу науку про абсолютне буття, основою якої стає онто-теологія.

Кардинальне розмивання суті і класичної структури теології, відбулося в ХХ столітті, після критики М. Хайдеггером метафізики як онто-теології, подолання якої він бачить на шляху зміни статусу теології – визнання її наукою про суще. Ця досить суперечлива теза була підтримана подальшою постмодерністською критикою, коли відбувається інтенсивний процес пошуку постметафізичної теології, через чисельні деконструкції теології, віднайдення нових її методологій в феноменології та герменевтиці, і відродженні теології як оновленої метафізики після метафізики [12]. Можна лише погодитися з тим, що усі спроби відмежувати теологію від метафізики є проблемними тому, що метафізика – це не просто західний тоталітарний проект, вона є невід’ємною основою релігійного та й людського пізнання загалом. Метафізичним є будь яке мислення, яке робить межові світоглядні узагальнення, коли відбувається оперування універсаліями, без яких неможливі ні філософія, ні теологія [14, с. 7-154]. Тобто, боротися з негативами метафізики в теології можливо і навіть корисно, але створити

абсолютно неметафізичну теологію неможливо. Тому, що в основі будь якої релігії та теології можна виявити метафізичні припущення й способи мислення, без яких ні релігія, ні теологія неможливі. Боротьба з метафізикою як онто-теологією суттєво вплинула на розмивання теології як інклюзивного проекту. На сьогодні вона постає універсальним способом мислення, загальним феноменом сучасної культури. Доказом є активне використання цього терміну не лише в його традиційному значенні, але й стосовно не християнських релігійних концепцій, а часом і до нерелігійних вчень загалом. Теологія в постмодерному дискурсі постає в самому широкому сенсі не як наука чи релігійна концепція, а як нарративне мислення, роздуми навколо абсолютного, зусилля у створенні сучасної теології без метафізики, або постмодерна риторика подолання символічного, пошуку Бога після смерті Бога. Отож, теологія є продуктом тривалої еволюції західної культури, і в тих культурах, які не зазнали її впливу та не створили власних інституційних передумов, формування теології як автономного явища культури самостійно не відбувалося, а якщо і починалося, то в результаті пізнішого впливу.

То чи варто шукати теологію за межами західного світу? Якою ж має бути концепт теології, щоб виявити його в різних релігіях? Ми переконані, що теологія не обмежується лише західним світом, тому маємо запропонувати таку уявну структуру і універсальні форми теології, які присутні в самих різних релігіях. Структурно теологія може бути однорівневою – природною теологією розуму, в якій осягнення абсолютної реальності здійснюється переважно засобами мислення, або інтелектуальної інтуїції. Теологія, також, може бути дворівневою, коли в її складі поєднуються розум і віра, або віра/розум та містичний досвід. Нарешті в своєму класичному виразі, реалізованому в християнстві, теологія є трирівневою – вона містить розгорнуті раціональний, фідеїстичний та містичний дискурси. Відповідно варто розрізняти: *теологію* як автономний теїстичний феномен, властивий європейській культурі; *доктринально-теологічний релігійний дискурс*, характерний для різних релігій; *філософський дискурс теологічного типу*, який властивий окремим світовим філософіям; *містико-теологічний дискурс*.

Щоб визначити теологію в контексті інших форм релігійного дискурсу, ми маємо означити її взаємини з релігійною філософією. Ми виходимо з тези, що принаймні філософська теологія є варіацією і формою релігійної філософії, принаймні на практиці їх важко розрізнити. Якщо теологія теоретично розвивається і ускладнюється, то, переважно, за рахунок філософії. І чим більш розвинена релігійна філософія, тим більш сформованою буде теологія. В цьому сенсі філософська теологія і є модифікацією релігійної філософії. По суті, теологія це догматизована релігійна філософія, або філософія, що остаточно визначилася щодо істини [23].

Щоб подолати модерний проект теології, не впадаючи у крайнощі постмодерністського нарративу, вважаємо важливим і перспективним припущення існування «*культурних форм теології*», які виникають в результаті інтеграції релігійного мислення з певною духовною сферою культури, коли утворюється цілісний мовно-смысловий дискурс, що становить оригінальну форму буття теологічного знання. Синтез з певними культурними мовами й обумовив багатоманітність типологічних форм теології: моральної, художньо-символічної, нарративної, філософської, наукової, політичної, містичної тощо. Таким чином, теологія є універсальним метадискурсом

здатним адаптуватися до історичних форм буття культури і виявити універсальну для всіх культур та релігій типологію теологій [19].

Таким чином, наша теза полягає в тому, що говорячи про теологію варто розрізняти різні її *модифікації* і форми: теологію як теїстичний феномен в спеціальному, інклюзивному сенсі; теологію як теоретичний вираз релігійного дискурсу віри; теологію як різновид філософського дискурсу; теологію як містичний дискурс; а також теологію в її культурних модифікаціях. Єдиного вигляду теологія не має, вона завжди неповторна у своїх історичних вимірах, але має схожі форми, які, в різних комбінаціях, повторюються в релігіях світу.

Для ілюстрації наведених аргументів коротко звернімося до історичних прикладів, які дозволять нам підтвердити гіпотези про універсалізм та багатоманітність форм теологічного знання? Ісламська теологія найбільш нагадує потрійний поділ теології. Поняття «калам» має декілька значень, близьких до релігійної філософії/філософської теології: судження на релігійно-філософську тему; релігійна спекуляція, що тлумачить доктрину; раціональна теологія. Найбільш відомими формами каламу були ісламський періпатетизм (фальсафа), що об'єднував Арістотеля з неоплатоніками (Аль-Кинди, Аль-Фараби, Ібн Сина, Ібн Туфайл, Ібн Рушд), а також вчення мутазилітів (Васил ібн Ата, Амр ібн Убайд), які першими створили раціональну апологетику в ісламі [10, с. 28-129]. Догматична теологія ісламу базується на основі доктринальних положень (акіда), тлумачень Корану (тафсір) та слідування авторитетам (таклід) [10, с. 222; 232-234]. Містична теологія була найбільш розроблена суфіями (Джабір ібн Хайян, Абу Хашим, аль-Хасан аль-Басрі, Рабах ібн Амр, Рабія аль-Адавія, ад-Дарані) [10, с. 225-231]. Загалом в ісламі, при відсутності єдиного бачення, теологічне знання представлене в самих різноманітних формах.

Наявність теїстичних вчень в індійській традиції робить можливими інтерпретувати їх як теологічні. Веди для індусів є божественними одкровеннями, почутими від богів (шруті). Теологічними виступають релігійно-філософські вчення представників ішвара вади. Погляд на персонального Бога Ішвару – особистого Спасителя, характерний багатьом індійським релігійно-теїстичним вченням (йога, пізня ньяя і вайшешика, певні течії веданти та санк'ї, пізня міманса) [2]. У традиційному індуїзмі за чисельними богами приховується персональний і триєдиний Господь (Брахма, Шива, Вішну). Він дарує одкровення людям через свої чисельні втілення (аватари) Крішні, Рами, які відкривають знання про визволення (крішнаїзм, вайшнавізм). Загалом, індійська культура насичена поемами релігійного гатунку, релігійно-філософськими і містичними вченнями, які є теологічними як по суті, так і по формі.

Що ж до античності, яка й породила концепт теології, то в платонізмі та неоплатонізмі ми зустрічаємо, хоча й не персональну, але ідею єдиного Божества. Теологія в античності виникає у Арістотеля, як вища стадія філософії, і це відкрило перспективу для універсалізації теології як філософського вчення. Не лише філософські трактати Плотіна і Прокла, але й трактати стоїків, неопіфагорейців є філософськими теологіями елліністичної доби. Домінування філософської теології спрямованої на споглядання вищої духовної реальності та Причину світу можна простежити протягом усієї історії європейської метафізики від Піфагора і Парменіда до Г. Гегеля, Й. Шеллінга, С. Франка тощо.

До теологічних ми можемо віднести чисельні містичні вчення в різних культурах. Філософії пізніх неоплатоників Ямвліха, Сіріана можна розглядати прикладами містичної теології, у них ми зустрічаємо теїстичну містику у формі вчення про екстатичне єднання з Єдиним, як вищу форму теології. Потім, під цим впливом, теїстичну містичну теологію розробляють християнські теологи Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник, Палама та західні християнські аскети й містики М. Екхарт, Я. Беме.

Проблемним може видатися пошук теології в нетеїстичних релігійних доктринах. На нашу думку цілком виправдано говорити про нетеїстичну східну містико-філософську теологію. Мова йде про ті вчення і духовні практики, що визнають існування абсолютної реальності. Зокрема в конфуціанстві існувало вчення про вищу духовну реальність Небо, з якою мудрий мав перебувати в єдності через ритуал (лі). В даосизмі існувало містико-філософське вчення про Дао, як вищий принцип буття і гармонію світу та мудрого. Так само в індійських релігійно-філософських вченнях ніршвари-вади, які заперечували персонального Бога, існувала розроблена релігійна філософія теологічного типу, яка визнавала в основі світу певний абсолютний метафізичний принцип (пустота, нирвана, джива, Пуруша, Атман), досягненню єдності з яким в містичній практиці має присвятити своє життя адепт (буддизм, джайнізм, міманса, рання санкх'я, вайшешика) [2]. В класичній Адвайта-Веданті та неоведантизмі існує розроблене пантеїстичне вчення про вище духовне буття Брахман та способи його містичного осягнення. Його цілком виправдано можна вважати теологічним [2]. Звісно, що східні нетеїстичні релігії не мали вчень про релігійне одкровення персонального Творця, але вони мали доктрину теологічного типу, яка поєднувала елементи індивідуального містичного досвіду й філософії. Хоча, серед християн робляться спроби віднайти в східних ученнях елементи одкровення [5].

Не менш проблемно виглядає визначення статусу релігійного дискурсу неконфесійної містики. Мова йде про теософію, антропософію, Кабалу та інші нетрадиційні містичних практики та учення. Усі окультно-теософські доктрини мають систематизовані містико-філософські уявлення про Божество, яке можна пізнати за допомогою містичної інтуїції [9]. При усіх зауваженнях, вони визнають межу між сакральним та профаним буттям, тому і вони можуть бути віднесені до різновиду містичних теологій.

Зовсім по особливому виглядає питання про пошук теології в явищах магії, спіритизму, духобачення, ясновидіння, окультизму, тощо. Тут ми вступаємо у справді проблемну зону, де світоглядні переконання дослідника визначають його наукові погляди. Ми не претендуємо на те, щоб віднести дискурс цих феноменів до розряду теологічних вчень, але маємо відзначити, що їхні уявлення про невидиму та видиму реальність, духовне та матеріальне буття, істинну та не істинну дійсність, мають метафізичне підґрунтя, що дає певні підстави для такого кроку. Вагомим аргументом тут є творчість Ямвліха, який вважав теургію вищим проявом містичної теології, а Мартінес де Паскуаліс та Папюс за допомогою магії намагалися зв'язатися з іншим світом. Тим самим і в цих феноменах зберігаються формальні підстави для визнання їх теологічними, але остаточне рішення приймається самим дослідником. Можливо вихід в констатації квазі/пара релігійності цих феноменів, а значить і їх квазі/пара теологічності.

На початку ХХ ст., в часи пізнього модерну, виникає думка, що поряд з релігійними існують квазірелігійні явища, які підлягають теологічним інтерпретаціям [8]. М. Бердяєв, І. Вах, П. Тілліх відносили політичні ідеології націоналізму, комунізму, лібералізму до своєрідних політичних релігій. Вони не мають трансцендентного виміру, але, подібно до релігій, абсолютизують свої ідеї, встановлюють недоторкані авторитети, визначають апріорні істини, поставляють культ вождів, імперій та націй, нав'язують поклоніння ідеям та носіям вищої істини, есхатологізують «світле майбутнє», тим самим фактично сакралізують свої знання, долучення до яких уподібнюється духовному відродженню і пробудженню. Доктрина і практика таких ідеологій схожа на релігійну, хоча не виконує традиційно релігійних завдань – спасіння від гріху, досягнення святості та єдності з Богом [3]. Відповідно такі політичні квазірелігійні доктрини розробляють власну політичну квазітеологію, яку мають досліджувати не лише історики, політологи, культурологи, але й релігієзнавці. Останніх цікавить в політичних ідеологіях їх квазірелігійний аспект. В цьому сенсі націоналізм, комунізм мають власну квазітеологію – систему незмінних віровчень, доктринальних положень, практичних істин, обов'язкових для сповідання та виконання.

Тоді які ж феномени і дискурси не є теологічними? Ще до недавнього до теології не можна було віднести науку, критичну та антиметафізичну філософію. Різновидами нетеологічних дискурсів були ті, що заперечують абсолютну реальність, не встановлюють певних культів та ритуалів для поклоніння ідеям чи вождям, або обмежують пізнання лише самоспогляданням, принципово релятивізуючи мову і дискурс, як антиподи істинного знання [13].

В добу постмодерну еволюція значень теології не припиняється. В світлі критики постметафізики межа між теологією та не теологією зникає, розмивають критерії, категорії змінюють своє значення, з'являються назви, саме звучання яких вважалося парадоксальним, якщо не абсурдним. Щось подібне відбувається, коли А. Бадью та С. Жижек дискутують про кращий варіант матеріалістичної теології. Для Бадью вихід з тотальності старого порядку полягає в події Воскресіння, яка є справжнім звільненням, а для Жижека, який намагається побудувати теологію без ідеології, приводом стає подія смерті Ісуса Христа, над якою він здійснює риторичні маніпуляції, доводячи, що смерть випадає із символічного ряду подій і тим самим є запорукою свободи, що тотожна ніщо [Жижек 2009; Скородумов 2017]. При цьому обидва автори створюють теологію без трансцендентного, без сакрального та навіть без символічного.

Але якщо ми включаємо до змісту поняття теологія не лише релігійні, але й квазірелігійні вчення, тоді чому маємо зберегти саме поняття теології – вчення про Теос? Справді яким універсальним терміном краще оперувати? На нашу думку предметним і загальноживаним терміном для опису знання, що претендує на абсолютний статус залишається концепт «теологія». Так само як ми називаємо філософією не лише явища пов'язані з пошуком мудрості, як ми відносимо до науки не лише будь яку концептуалізацію ідей, так і з теологічними. В домодерному вимірі теологічними ми маємо називати вчення про Бога, уявлення, зміст яких охоплює граничні, метафізичні предмети духовного буття; в модерному - теологічними стають дискурси з претензією на абсолютну реальність та істину, утвердження вищої духовності людини, постулювання вічних принципів буття світу та сакральних наративів, визнання незмінних й

авторитарних ідей та ритуалів, які людина абсолютизує та здійснює їм поклоніння; а в постмодерно-постсекулярному часі до теології долучаються дискурси, що долають метафізику, а разом з нею ідеологію, що встановлює диктатуру символічного, і мислять Бога після смерті Бога. Як бачимо термін теологія настільки став універсальним, що його практично повсюдно використовують для позначення дискурсів самого різного типу, як в релігійній так і в нерелігійній сферах.

Таким чином, за тривалий час розвитку людського мислення теологія набувала самих різних культурно-історичних форм. Вона довгий час була раціональною формою релігійного світобачення, і саме ця форма теології утвердилася як її основна і для багатьох єдина. Але такий погляд історично обмежений, адже редукує граничне мислення до мислення сакрального, а пізнання священного буття редукує до релігійного мислення про Бога, а воно, в свою чергу, звужується до віровчення певної релігійної конфесії. Таким чином в основу стереотипного бачення теології, переважно прийнятого на Заході, покладається редукаціонізм, що постійно звужує її зміст. Але якщо ми поглянемо на релігійне мислення Китаю, Індії чи сучасності, то не зможемо однозначно застосувати прийняті на Заході концепти до вчень буддизму, індуїзму, сучасних форм неоіндуїзму, необуддизму, теософії тощо. На нашу думку в межі теологічного мислення потрапляють як ортодоксальні, так і неортодоксальні форми мислення, як екзотеричні так і езотеричні, як власне релігійно-церковні так і релігійно-міфологічні, релігійно-містичні, як релігійні так і квазірелігійні способи і форми осмислення духовної реальності. Усі вони є різновидами дискурсу, що може набувати теологічного/квазітеологічного змісту і характеру.

Висновок. Теологія є глобальним метадискурсом, універсальним культурним явищем, подібним філософії, яке осмислює абсолютизовану реальність, граничне буття чи фундаментально-метафізичні принципи існування світу й людини. Але на відміну від релігійної філософії, теологічні знання мають прямий практичний сенс і втілення в духовних практиках, обрядах та ритуалах, вони більш догматизовані та інституалізовані. Загалом теологія здійснює систематичне осмислення можливостей перетворення людини на духовних засадах, створює систему вчень про теоретичні та практичні шляхи досягнення абсолютного та втілення його в життя. Виходячи з такого широкого розуміння теології її присутність можна виявити в самих різних, переважно релігійних традиціях, де вона набуває багатоманітних культурних форм і вимірів. Але буття теології можливе і за межами релігій, сакральних сфер у філософії, неконфесійній містиці, поезії, літературі та мистецтві. Все це дає підстави бачити теологію як унікальний світовий феномен, що активно взаємодіє з іншими формами культури.

Література:

1. *Аверинцев, Сергей.* Теология. Собрание сочинений. София – Логос. Словарь. – Киев: Дух і літера, 2006. С. 434-441.
2. *Аникеева, Елена.* Проблемы индийского теизма: философско-компаративный анализ: Монография. Москва: Изд-во православного свято-тихоновского гуманитарного университета, 2013. 256 с.

3. *Гурьянов, Петр.* Богословское осмысление большевистской концепции «безбожной пятилетки» («овладение временем» и «техника обезбоживания»). <http://www.pravoslavie.ru/104724.html>
4. *Давыдов, Олег.* Откровение любви. Тринитарная истина бытия. Москва: Изд. ББИ, 2020. Хххviii + 658 с.
5. *Джеральд, Макдермотт.* Откровения Неведомого Бога. Евангельская теология мировых религий. Москва: Шандал, 2002. 272 с.
6. *Епифанович, Сергей.* Преподобный Максим Исповедник и византийское богословие. Москва: Мартис, 1996. 220 с.
7. *Жижек, Славой.* Кукла и карлик: христианство между ересью и бунтом. Москва: Изд-во «Европа», 2009. 336 с.
8. *Забияко Андрей.* Теологические трактовки квазирелигий (концепции И.Ваха и П. Тиллиха). Проблема демаркации науки и теологии: современный взгляд. Москва: ИФРАН, 2008. С. 126-143.
9. *Играс, Йосеф.* Теология каббалы. Шомер Эмуним. Хранящий верность. Пер. П. Зидмана. Иерусалим: «Яхад», 2017. 286 с.
10. Ислам. Энциклопедический словарь. Москва: Наука, 1991. 315 с.
11. *Кимелев, Юрий.* Философия религии: Систематический очерк. Москва: Изд. дом «Nota Bene», 1998. 424 с.
12. *Коначева, Светлана.* Бог после Бога. Пути постметафизического мышления. Москва: РГГУ, (2019)242 с.
13. *Кришнамурти, Джиду.* Свобода от известного. Киев: София, 1991. 88 с.
14. *Мамардашвили, Мираб.* Неизбежность Метафизики. Введение в философию. Необходимость себя. Москва: «Лабиринт», 1996. 432 с.
15. *Овсиенко, Федор.* Теология, богословие. Религиоведение. Энциклопедический словарь. Москва: Академический проект, 2006. С. 1043-1044.
16. *Овсиенко, Федор.* Религиозная философия. Религиоведение. Энциклопедический словарь. Москва: Академический проект, 2006. С. 865-866.
17. *Скородумов, Дмитрий.* Материалистическая теология А. Бадью и его критика С. Жижекком: между смертью и воскресением. Философия и культура, 7, 2017. С. 1-10.
18. *Чорноморець, Юрій.* Методологія православної теології: джерела, розвиток, сучасність. Електронний ресурс. <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/5884-metodologiya-pravoslavnoyi-teologiyi-dzherela-rozvitok-suchasnist.html>
19. *Христокін, Геннадій.* Культурні форми буття теології: релігієзнавчо-філософський аналіз. Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 38 (51), 2017. С. 65-73.
20. *Христокін, Геннадій.* Методологія православної теології. Київ: ПП Фоліант, 2019. 502 с.
21. *Христокін, Геннадій.* Методологія теології грецької патристики. Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал, № 12, 2016. С. 131-134.

22. *Христокін, Геннадій.* Проблема пошуку предметного поля теології. Пріоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. С. 24-28.
23. *Христокін, Геннадій.* Теологія як різновид релігійної філософії. Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 5-11.
24. *Христокін, Геннадій.* Філософія як методологічна основа теології. Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. № 13, 2016. С. 81-85.
25. *Шохин, Виктор.* Теология. Введение в богословские дисциплины: Учебно-методическое пособие. – Москва, 2002. 122 с.